

ПОНЯТТЯ „ПОЛІКУЛЬТУРА” ТА „ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ”, В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ**Мичковська В. Р.,***кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри німецької та другої іноземної мови***Бец Ю. І.,***кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри німецької та другої іноземної мови
Національна академія**Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

Вступ. Проблеми полікультурного виховання молоді, формування людської та національної самосвідомості, громадянської позиції, активного й відповідального ставлення до життя є одними з пріоритетних у процесі гуманізації людського суспільства. Життя людини серед інших людей проходить як суперечливий і динамічний процес, що вимагає від кожної особистості засвоєння реалій соціального та індивідуального існування, норм і правил духовного та матеріального співжиття відповідно до власних можливостей, переконань і рівня культури.

Необхідність формування висококультурного громадянина України зумовлюється нині ще й тим, що демократизація суспільних відносин у нашій країні вимагає іншого устрою життя, інших відносин між окремими людьми та їх групами, що належать до різних національностей і віросповідань. Саме тому в багатьох національних державних документах закладено ідеї полікультурності. Серед них Конституція України, Національна доктрина розвитку освіти, Державний стандарт базової й повної середньої освіти та інші. Ці документи наголошують на необхідності вивчення кожною людиною національної культури народів, що живуть на території України, та світової культури [1].

Нова освітня парадигма передбачає виховання компетентності, ерудиції, творчості й культури особистості. Перехід до неї докорінно змінює уявлення про навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах, які спрямовані на входження до європейського простору, збереження національних традицій вищої освіти, на підготовку фахівців міжнародного рівня і високодуховних людей.

Вимоги часу диктують необхідність розробки нових наукових підходів до виховання молоді в умовах полікультурного простору, гострої потреби в міжкультурних комунікаціях, що забезпечують духовну спрямованість виховання. Закономірною реакцією на процеси глобалізації світу є усвідомлення рівноправності етнічних традицій, унікальних культурних цінностей. Особистість засвоює ціннісні настанови, у тому числі й ті, що мають значення для існування в полікультурному середовищі: цінність іншої особистості, цінність культури, принципи толерантності тощо. На сьогодні надзвичайно важливо враховувати особливості полікультурного простору, в якому виховується особистість як майбутній фахівець-професіонал.

Метою статті є аналіз сучасних підходів до таких понять, як полікультурність і полікультурне виховання, полікультурна освіта.

Аналіз досліджень і публікацій. Результати аналізу наукових праць засвідчують, що проблема полікультурного виховання привертала увагу дослідників різних галузей, зокрема філософів (С. Крипський, С. Орхівський, Н. Петрук, Г. Скворода), істориків (М. Бахтін, В. Біблер, М. Грушевський, С. Грачотті, М. Драгоманов, Я. Ісаєвич, М. Костомаров, В. Липинський, Н. Яковенко), культурологів (Д. Антонович, Хв. Вовк, В. Щербаківський, М. Юрій) та педагогів (Г. Ващенко, П. Каптерев, Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський).

Теоретичним аспектам полікультурного виховання й освіти присвячено праці багатьох зарубіжних вчених, які вивчали шляхи гармонізації відносин між етнічними групами (Дж. Бенкс, Дж. Лінч, С. Ністо, Ч. Слітер), виховання взаємної відкритості, інтересу й терпимості (М. Беннетт, Ю. Зандфукс), формування культурної ідентичності (В. Валхінер, Дж. Гарсія, В. Фтенакіс). Діалоговий підхід до полікультурного виховання розкрито у працях В. Біблера, М. Кагана, П. Фрейре.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ являє собою своєрідну мозаїку, що складається з великої кількості національних культур. Вже десятки тисяч років тому у людей, що проживали в різних частинах земної кулі, виявлялися свої особливості, специфічні риси в зовнішньому вигляді, трудовій діяльності, побутовій сфері. Поколіннями вироблялася ієрархія цінностей, що визначає поведінку людей, національне в культурі – самобутній характер, психологія народу (менталітет), його культурно-історичне підґрунтя, особливості світосприйняття і світоставлення [2, с. 155].

Менталітети народів, що склалися століттями, відображають їх національно-етнічні особливості, уявлення і переконання, традиційні норми поведінки. У структурі кожного етносу існують певні механізми етнічного спадкування, до яких відносяться: 1) традиції, звичаї, що виконують функцію неусвідомленого прилучення до пануючих у даній культурі системі нормативних вимог; 2) побутова культура; 3) повсякденна поведінка, «національні картини світу», що відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї чи іншої культури; 4) художня культура, що відбиває культурні традиції того чи іншого етносу.

Всі зазначені компоненти культури несуть у собі національне забарвлення, забезпечують соціально-історичну безперервність існування етносу. Однак, крім того, що сучасна культура мозаїчна, в ній все більше дають про себе знати процеси інтеграції, що проявляються в зіткненні, запозиченні і перенесення культурних зразків. Реальністю стає глобалізація як міжкультуралізм, взаємодія культур, зростання контактів останніх, що практично повністю змінює картину світу.

Як відомо, локальні культури з'явилися на зорі людської історії. Пов'язані з виникненням перших цивілізацій, ізольовані один від одного, вони не мали між собою зв'язків і відносин. Так тривало впродовж багатьох століть. Процес перетину культур спочатку носив поступовий, а потім більш динамічний характер. Прискорення зближення культур було пов'язано з революційними проривами у науці, що поступально розширювало взаємодію між ними. Сьогодні триває міжкультурне проникнення в різних формах: міжнаціональні шлюби, масові міграції, мовні запозичення та інші соціальні, політичні, економічні явища. Як результат: взаємозалежність культур народів виступає невід'ємною характеристикою сучасного світу. У зв'язку з цим виникають побоювання з приводу можливого нівелювання самобутніх культурних образів: світ турбує проблема, чи буде сформована глобальна культура, побудована на принципах модного стандарту, повторення і втратила національну своєрідність?

М. Федотова позначає три точки зору на майбутнє світової культури:

1) радикально-глобалістська, згідно з якою суспільства національних держав і національних культур будуть

зближуватися між собою в єдине суспільство і єдину культуру;

2) помірно-глобалістська, яка стверджує, що подібне зближення буде відбуватися, але разом з тим матиме місце полярно спрямований процес; при збільшенні загальної в культурі різних народів збережеться їх власна культура;

3) антиглобалістська, що визнає глобалізацію як процес, який тільки посилює демонстрацію відмінностей між культурами і може викликати конфлікти [3, с. 58].

Помірна точка зору на процес глобалізації враховує крайні думки і припускає, що глобалізація скоріше здатна збільшити число єдиних культурних форм, ніж нівелювати їх різноманітність і знижити самобутність. У той же час, посилення культурної інтеграції може викликати неприйняття (протидію).

Причини міжкультурної напруженості носять історичний характер, складаються у процесі міжетнічної взаємодії. У пам'яті народу зберігаються події, які виступають об'єднуючим чинником, але нерідко вони ж і розділяють його з іншими народами. Це може бути, наприклад, історична пам'ять народів про негативні факти з минулого, пов'язані з неспроможною національною політикою держави.

Культурно-історичний аналіз процесу міжкультуралізму виявив міжетнічний конфлікт стереотипів, який найсильніше виявляється під час зіткнення націй на основі історично сформованого сприйняття їх один одного як противників [4, с. 18]. Поряд з цим, бар'єром становлення сприятливих міжетнічних відносин служать кризи в політичній, економічній, соціальній сферах, низький рівень культури і політичної свідомості етнічних спільнот і под.

Також джерелами загроз продовжує залишатися поглиблення соціально-економічної нерівності народів, етнічних груп; зростання етнічних переміщень, міграція біженців і вимушених переселенців; масові порушення громадянських прав і свобод в окремих регіонах [5, с. 19].

Співіснування двох суперечливих процесів розвитку людської цивілізації призводить до «парадоксу етнічності». Це означає, що через помірковане поглиблення інтеграції та глобалізації, яке прориває національні кордони, зростає рівень національної самосвідомості, прагнення зберегти свою самобутню культуру.

Національна самосвідомість – це різновид свідомості соціальної спільноти, заснованої на уявленнях про соціальні цінності і норми, які визначають належність особистості до нації, етнічної спільноти [6, с. 279]. Яскравим прикладом такого зростання є факт, що кількість народів в Україні останнім часом збільшилася. Станом на 2006 р. в Україні проживали 6,9 млн. мігрантів. Таким чином Україна є четвертою країною світу за кількістю мігрантів після США, Німеччини та Росії. Однак це не процес етногенезу (походження народів), а реактивізація суб'єктності етносів на основі змін у сфері свідомості і культури.

Загальновідомо, що кожен народ має культурною самобутністю. У документах ЮНЕСКО записано, що 1) будь-яка культура – це сукупність неповторних і незамінних цінностей; 2) всі культури складають єдине ціле в загальному доробку людини; 3) культурна самобутність і різноманітність нерозривно пов'язані один з одним (у результаті контактів з традиціями і цінностями інших народів, культурна самобутність оновлюється і збагачується); 4) міжнародне співтовариство вважає своїм обов'язком зберігати і захищати культурну спадщину кожного народу. Збереження самобутності різних культур при їх взаємопроникненні є дуже важливим, так як виступає основним принципом досягнення соціокультурної згоди. Однак процес перетворення суперництва і конфронтації в співпрацю і взаємодію дуже важкий.

На думку В. Шаліна, діалог культур і цивілізацій ускладнює постійно зростаюче різноманіття світу, зростання релігійного фундаменталізму, воєнничого націоналізму [4, с. 165]. Причому останнім часом все частіше озвучується ідея про позитивний характер націоналістичних явищ. Наводяться аргументи, що націоналіст, наприклад, – це людина, зацікавлена у розвитку свого народу, захисту його економічних, політичних, культурних інтересів. На наш погляд, вищезазначені властивості і якості людини свідчать швидше про його патріотизм. Націоналізм же, проголошуючи ідею національної винятковості, веде до руйнування народної самосвідомості. Переваги кожного представника етнічної культури, безумовно, носять індивідуальний характер.

Любов до своєї культури, її висока оцінка – це природне явище. Але негативна сторона етноцентризму («властивість етнічної самосвідомості сприймати і оцінювати життєві явища крізь призму традицій і цінностей власної етнічної групи, яка виступає в якості загального еталона» [7, с. 812]) проявляється у фактах дискримінації інших культур, окремих її носіїв. У цьому випадку порушується принцип рівності самобутніх культур. «Своя» культура стає для людини вище, краще «Іншої», «Інших» культур. Етноцентризм визначає її як «єдино правильну, природну, добру, яка переважає решту, що сприймаються як екзотичні, дивні, смішні, неприйнятні для цивілізованої людини» [8, с. 60].

В умовах полікультурного суспільства націоналізм виступає чинником, що підриває взаємодію. Н. Бердяєв писав, що замкнутості, ворожнечі до інших національностей, тобто націоналізму «потрібно протиставити універсалізм, який зовсім не заперечує національних індивідуалізацій, а об'єднує їх у конкретну єдність» [9, с. 513].

Як відомо, єдність, виступаючи характеристикою культури, не означає одноманітності. Часто вчені заперечують можливість єдиної загальнолюдської культури, в якій бачать або абстракцію, або однаковість, обмежуючу творчі можливості людини. Але культура є єдиною саме тому, що складається з безлічі суб'єктивних уявлень, ідеалів, результатів творчої діяльності, що допомагають саморозкриттю кожної особистості. Як і Х. Ортега-і-Гассет ми розглядаємо культуру як систему «життєвих ідей», які є реальними переконаннями людей про те, що представляє собою світ. У кожної людини існує своя система переконань, становлення якої відбувається в різних умовах, під впливом різних факторів (етнос, суспільство, ЗМІ, сім'я, однолітки та ін.).

Таким чином, полікультурне виховання являє собою адекватну відповідь педагогіки на такі явища сучасного світу, як процеси інтеграції та глобалізації більшості сфер життєдіяльності людини, зростання міжетнічної напруги та конфліктів, поширення деструктивної агресії в міжособистісних стосунках.

Сьогодні існує багато точок зору на визначення «полікультурне виховання» і «полікультурна освіта». Це пов'язано з порівняно недавнім входженням поняття в наукову лексику (одне з перших нормативних визначень було сформульоване у 1977 році авторами Міжнародного педагогічного словника, виданого в Лондоні). Розглянемо деякі тлумачення поняття (таблиця 1).

Тлумачення понять «полікультурного», «багатокультурного», «мультикультурного» виховання, / освіти у працях сучасних дослідників

Поняття	Автор	Зміст
Полікультурна освіта	І. Колоколова	Залучення до етнічної, загальнонаціональної та світової культури, формування вміння і готовності жити в багатокультурному поліетнічному середовищі
Полікультурна освіта	В. Єршов	Формує відкритість особистості до розуміння і вивчення інших ціннісних основ, формує індивіда, що зберігає свою соціально-культурну ідентичність і прагне до розуміння інших культур
Полікультурна освіта	М. Курбієв	Система навчання і виховання, при якій учні теоретично і практично знайомляться з точно окресленим колом систематизованих знань і навичок, вироблених в рамках двох або декількох типів культур
Полікультурна освіта	О. Аракелян	Забезпечення полікультурної освіти, прилучення до культури свого етносоціума, виховання культури міжнаціонального спілкування
Полікультурна освіта	Карл Грант	Підтримує все розмаїття культур, індивідуальні відмінності учнів
Полікультурне виховання	Н. Бордовська А. Реан	Культує в людині дух солідарності та взаєморозуміння в ім'я миру і збереження культурної ідентичності різних народів
Полікультурне виховання	Л. Супрунова	Залучення до етнічної, загальнонаціональної та світової культур з метою духовного збагачення, а також розвиток планетарної свідомості і формування готовності та вміння жити в багатокультурному середовищі
Багатокультурна освіта	Г. Дмитрієв	Спосіб протистояти расизму, упередженням, ксенофобії, упередженості, етноцентризму, ненависті, заснованої на культурних відмінностях
Мультикультурна освіта	Н. Крилова	Допомагає становленню культурної ідентичності дітей та розумінню ними культурного розмаїття співваристів, неминучості культурних відмінностей людей
Мультикультурна освіта	Г. Палаткіна, А. Шафікова	Збереження і розвиток різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, що існують в даному суспільстві, і передача цього спадщини

Висновок. Отже, полікультурне виховання включає в себе багато складових: формування вміння і готовності жити в поліетнічному середовищі, розвиток культури міжнаціонального спілкування, розвиток особистості як суб'єкта своєї національної культури, розвиток здатності протистояти расизму, збереження різноманіття культурних цінностей і под. З нашої точки зору, полікультурне виховання – це процес входження людини в Іншу культуру, занурення в культурну своєрідність через розвиток особистої культури. У ньому відбивається різноманітність світу, воно допомагає зрозуміти його багатогранно-складну картину, а значить, сприяє адекватному сприйняттю молоддю мінливих умов життя. Полікультурне виховання допомагає адаптації як різних культурних груп, так, власне, і кожної окремої людини, включеної у взаємодію та спілкування. Воно орієнтоване на виховання таких якостей особистості, які б сприяли розвитку здатності долати конфліктність, засновану на відмінностях.

Перспективами подальших досліджень є визначення структури і характеристика компонентів полікультурності, полікультурної вихованості, полікультурної освіченості.

Резюме. У статті представлено аналіз сучасних підходів до таких понять, як полікультурність, мультикультурна освіта, полікультурне виховання, полікультурна освіта. Полікультурне виховання – це процес входження людини в Іншу культуру, занурення в культурну своєрідність через розвиток особистої культури. У ньому відбивається різноманітність світу, воно допомагає зрозуміти його багатогранно-складну картину, а значить, сприяє адекватному сприйняттю молоддю мінливих умов життя. Полікультурне виховання допомагає адаптації як різних культурних груп, так, власне, і кожної окремої людини, включеної у взаємодію та спілкування. Воно орієнтоване на виховання таких якостей особистості, які б сприяли розвитку здатності долати конфліктність, засновану на відмінностях. **Ключові слова:** полікультурність, полікультурна освіта, мультикультурна освіта, полікультурне виховання, мультикультуралізм.

Резюме. В статье представлен анализ современных подходов к таким понятиям, как поликультурность, мультикультурное образование, поликультурное воспитание, поликультурное образование. Поликультурное воспитание – это процесс входения человека в Другую культуру, погружение в культурную своеобразность через развитие личной культуры. В нём отражается разнообразие мира, оно помогает понять его многогранно-сложную картину, а значит, содействует адекватному восприятию молодёжью непостоянных условий жизни. Поликультурное воспитание помогает адаптации как разных культурных групп, так, собственно, и каждого отдельного человека, задействованного в взаимодействии и общении. Оно ориентировано на воспитание таких качеств личности, которые бы содействовали развитию способности одолевать конфликтность, основанную на отличиях. **Ключевые слова:** поликультурность, поликультурное образование, мультикультурное образование, поликультурное воспитание, мультикультурализм.

Summary. The article contains the analysis of modern approaches to such concepts as multicultural sensitivity, multicultural education, polycultural upbringing, polycultural education is presented. Polycultural upbringing is the process of the person's entering the other culture, immersing in cultural peculiarity by the development of personal culture. The variety of world is reflected in it; it helps to understand its many-sided and difficult picture, so it promotes adequate perception of changeable living conditions by youth. Polycultural upbringing facilitates to the adaptation both different cultural groups and each individual involved in interaction and dialogue. It is focused on upbringing of such qualities of a person which would promote the development of ability to overcome proneness to conflict based on differences. **Keywords:** multicultural sensitivity, polycultural education, multicultural education, polycultural upbringing, multiculturalism.

Література

- Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи: Навчальний посібник. – Херсон: РІПО, 2006. – 92 с. – С. 4.
- Оганов, А. А. Теория культуры / А. А. Оганов, И. г. Хангельдиева. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 384 с.
- Федотова, Н.Н. Возможна ли мировая культура? / Н.Н. Федотова // Философские науки. – 2000. – № 4. – С. 58-68.
- Рационализм и культура на пороге третьего тысячелетия / Материалы Третьего Российского Философского конгресса. – Т. 3. – Ростов н / Д.: Изд-во СКНЦ ВШ, 2003. – 493 с.
- Тощенко, Ж. Т. Этнокрафия: История и современность. Социологические очерки / Ж.Т. Тощенко. - М.: Российская политическая энциклопедия, 2003. – 432 с.
- Баяновська, М. Р. Полікультурне виховання як складник загальнонаціональної системи виховання / М. Р. Баяновська, П. М. Тірала

// Відродження. – 1998. – № 3. – С. 30–32.

7. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская Энциклопедия, 1983. – 840 с.
8. Дмитриев, Г. Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М.: Народное образование, 1999. – 208 с.
9. Бердяев, Н. А. Русская идея. Судьба России / П. А. Бердяев. – М.: «Изд-во В. Шевчук», 2000. – 541 с.
10. Джуринский, А. Н. История педагогики : учеб. пособие для студентов пед. вузов / А. Н. Джуринский. – М. : Владос, 2000. – 432 с.